

- ¹ *Оборотов Ю. М.* Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права [Текст] / Ю. М. Оборотов // Право України. – 2010. – № 4. – С. 49–55. – С. 50.
- ² *Бехруз Х. Н.* Праворозуміння, розуміння права і правова система [Текст] / Х. Н. Бехруз // Право України. – 2010. – № 4. – С. 143–147. – С. 144.
- ³ Теорія держави і права [Текст] : учебн. [для юрид. вузів і фак.-тів] / под ред. В. М. Корельського і В. Д. Перевалова. – М. : Изд. група НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 570 с. – С. 324.
- ⁴ Юридична енциклопедія : в 6 т. [Текст] / редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – 733 с. – С. 49.
- ⁵ Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х. : Прапор, 2006. – 546 с. – С. 303.
- ⁶ Там само. – С. 303–304.
- ⁷ Юридична енциклопедія : в 6 т. [Текст] / редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 4. – 717 с. – С. 617.
- ⁸ *Машков А. Д.* Проблеми теорії держави і права. Співвідношення та межі [Текст] / А. Д. Машков. – К. : К.І.С., 2011. – 344 с. – С. 96.
- ⁹ *Жданов І. О.* Правосвідомість: основні структурні елементи [Текст] / І. О. Жданов // Держава і право: зб. наук. праць. – 2007. – № 38. – С. 68–74. – С. 69.
- ¹⁰ Теорія держави і права [Текст] : учебн. [для юрид. вузів і фак.-тів] / под ред. В. М. Корельського і В. Д. Перевалова. – М. : Изд. група НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 570 с. – С. 325.

Резюме

Бабюк А. М. Позитивне право і правосвідомість.

Стаття присвячена дослідженню таких понять, як правосвідомість та позитивне право. Проаналізовано погляди різних вчених щодо трактування цих понять. Автор концентрує увагу на розкритті змісту понять позитивне право та правосвідомість, а також дослідженні їх взаємозв'язку.

Ключові слова: право, правосвідомість, праворозуміння, позитивне право, функції правосвідомості

Резюме

Бабюк А. Н. Позитивное право и правосознание.

Статья посвящена исследованию таких понятий, как правосознание и позитивное право. Проанализированы взгляды разных ученых относительно трактования этих понятий. Автор концентрирует внимание на раскрытии содержания понятий позитивное право и правосознание, а также исследовании их взаимосвязи.

Ключевые слова: право, правосознание, правопонимание, позитивное право, функции правосознания.

Summary

Babiuk A. Civil law and legal awareness.

The article is devoted to the investigation of such notions as legal awareness and civil law. Various scientists' views regarding these notions' rendering are analyzed. The author draws his attention to disclosing the meaning of the notions of legal awareness and civil law as well as to their interrelation.

Key words: law, legal awareness, legal consciousness, legal law, functions of legal awareness.

УДК 348.819 : 340.111.5

О. М. ВОЛОЩЕНКО-ВИСЛОБОКОВА

Ольга Миколаївна Волощенко-Віслобокова, кандидат юридичних наук, доцент Київський університет права НАН України

ЦЕРКВА ТА СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРАВА

Питання про соціальне призначення та цінність права останнім часом досить широко обговорюється у юридичній літературі у зв'язку зі спробами реформування правової системи України, пріоритетом якої мають бути права людини. Водночас церква, як суспільний інститут та активний учасник громадянського суспільства, має широкі можливості впливу на процес створення, розвитку та зміни правовідносин як нових, так і вже існуючих, а також на формування правомірної суспільно бажаної поведінки громадян.

Вплив церкви на процес формування та розвитку правомірної суспільно бажаної поведінки, на процес гуманізації права як предмет вивчення цікавив не тільки всесвітньо відомих дослідників, таких як М. Вебер, Р. Давид, Г. Д. Берман, а й вітчизняних науковців, зокрема С. С. Сливку, В. І. Лубського, Д. О. Вовка та ін.¹

У статті робиться спроба дослідити можливості впливу церкви на формування суспільно бажаних правовідносин та правомірної, активної правової поведінки громадян, що становить соціальне призначення права, при цьому термін «церква» включає поняття «релігійні організації».

Загальнопоширеним в юридичній літературі є підхід, згідно з яким соціальна цінність та призначення права полягає у тому, що воно, втілюючи загальну, групову та індивідуальну волю (інтерес) учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих відносин, у яких заінтересовані як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. Право вносить стабільність і порядок у ці відносини. Забезпечуючи простір для упорядкованої свободи і активності, право слугує чинником соціального прогресу². У суспільстві немає іншої системи соціальних норм, яка змогла б забезпечити регулювання економічних, державно-політичних, організаційних та інших відносин, реалізуючи при цьому демократичні, духовні та моральні цінності.

Церква, зі свого боку, має певні можливості впливати на розвиток відносин, в яких заінтересоване суспільство, впливати на розвиток правомірної, законотворчої поведінки й безпосередньо, і за посередництва права.

Безпосередній вплив церкви на формування правомірної, суспільно бажаної, активної правової поведінки може виявлятися у ретрасляції (не лише християнської) ідеї існування абсолютної сили, що здатна контролювати наміри та приховані вчинки (Вих. 20:5-6). Усвідомлення існування такої сили й невідворотності покарання за шкідливе діяння або намір спонукає людей до додержання та виконання норм та приписів. Проте рівень зрілості особистості диктує вибір додержання існуючих норм або формування на їх основі нових, суспільно бажаних, не через побоювання покарання, а через усвідомлення зручності та користі такої поведінки для спільноти.

Безпосереднім впливом церкви на формування правомірної поведінки також можна назвати християнську ідею про незаподіяння шкоди ближньому та любові до ближнього як до самого себе (Мт. 22:39). Цей вплив може проявлятися у добропорядності у вчинках, дотриманні обіцянок та створенні умов для запобігання передбачених перешкод, дотримання принципу справедливості у роботі, особливо у діяльності юриста. Власне, такий порядок демонструє суспільство західноєвропейських та північноамериканських країн, виховане на християнських цінностях католицизму та протестантизму, яке показує низький рівень корупційності системи (не тільки державного управління) та успішний розвиток прецедентного права, великим недоліком якого називають небезпеку свавільного рішення особи, що застосовує право.

Також безпосереднім впливом церкви на формування активної, суспільно бажаної правової поведінки можна назвати положення Соціальної доктрини Православної церкви про «життя в Церкві як безперестанне служіння Богу і людям. Церква закликає своїх вірних до участі в суспільному житті, яке має ґрунтуватися на засадах християнської моралі, ... зберігати або відновлювати вірність богоданім моральним нормам, спонукає їх до миру, згоди й благоденства... захисті вітчизни від ворога, праці на благо вітчизни, піклуванні про упорядкування народного життя, у тому числі шляхом участі у справах державного управління; ... примирення між втягнутими у ворожнечу націями та їхніми представниками»³. Соціальна доктрина Католицької церкви також проголошує: «Церква... пропонує всім людям гуманізм... що здатен створити новий суспільний, економічний і політичний лад, який ґрунтується на гідності та свободі кожної людської особи і повинен опиратися на засади миру, справедливості і солідарності. Цей гуманізм може втілитися в житті, якщо окремі люди та їхні спільноти плекатимуть **особисті** (виділено нами. – О. В.-В.) моральні і соціальні чесноти і поширюватимуть їх у суспільстві...»⁴.

Проголошена церковними документами соціальна діяльність здійснюється сьогодні, зокрема, за такими напрямками: миротворча, благодійна та освітньо-виховна.

Миротворча діяльність проявляється у наданні релігійної, моральної та матеріальної допомоги військовим, передусім, у зоні АТО; у активній участі у процесі обміну полоненими або покращенні умов їх утримання та ін., а також у сприянні порозумінню й співробітництву на міжнародному та громадянському рівні. Беручи активну участь у політичному житті держави, церква та релігійні організації впливають на внутрішньополітичну стабілізацію суспільства. Зокрема, така діяльність зайшла свій прояв під час Революції гідності, коли священники суспільно активних українських церков, засудивши насильство, запропонували посередництво у переговорах між сторонами конфлікту⁵.

На міжнародній арені конфесіям надана можливість засновувати свої представництва при європейських інституціях. Такі представництва, зокрема, створені Константинопольським патріархатом, Елладською православною церквою, Російською православною церквою. Загальноєвропейськими наддержавними структурами впроваджується практика надання парламентської трибуни релігійним діячам для озвучення позиції щодо болючих проблем сьогодення. У цілому така політика спрямована на максимальне забезпечення права особистості на свободу совісті і віросповідання та створення сприятливих умов для розвитку міжконфесійного діалогу, що так само сприяє стабілізації миру.

Згідно з нормами чинного законодавства релігійні організації в Україні мають право засновувати в т.ч. добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо) (ст. 19 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 р.). Благодійна діяльність церкви (релігійних організацій) в межах країни здійснюється переважно через спеціально створені структури (місії, благодійні фонди та ін.) та реалізується у таких напрямках: відпочинок та оздоровлення дітей; допомога потребуючим; заснування та утримання притулків, дитячих будинків, будинків для літніх людей; дитячих садків для дітей-сиріт, соціально-реабілітаційних центрів; добродійна діяльність у місцях позбавлення волі; надання гуманітарної допомоги тим, хто постраждав від стихійного лиха та біженцям тощо. Церква приділяє значну увагу роботі з молоддю. Практично в кожній релігійній організації діють спеціальні структурні підрозділи, що опікуються проблемами дітей, підлітків та юнацтва⁶.

Проте потребує активізації робота Церкви у таких напрямках, які зазначені у Соціальній концепції: діалог з органами державної влади будь-яких гілок і рівнів з питань, значущих для Церкви й суспільства, у тому числі у зв'язку з виробленням відповідних законів, підзаконних актів, розпоряджень і рішень; піклування про співробітників правоохоронних установ, їхнє духовно-моральне виховання; робота з профілактики правопорушень та ін.

Тож безпосередній вплив церкви на формування правомірної поведінки, зокрема в українському суспільстві, є, вочевидь, недостатнім, хоча показник релігійності населення є одним з найвищих у Європі⁷. Проте необхідно зазначити, що рівень правової свідомості, правової культури вищий саме в тих регіонах України, де вищий відсоток віруючих, що активно залучені до церковного життя. Підтвердженням цього є активна участь та підтримка населенням саме тих регіонів останньої української революції.

Отже, показник підтримки церкви в Україні дає змогу стверджувати, що вона ще має невикористані можливості безпосереднього впливу на формування активної правової поведінки громадян, на розвиток суспільно бажаних відносин.

Поряд із можливостями безпосереднього впливу на віруючих церква також формує правову поведінку та правову свідомість через право, справляючи вплив на розвиток та реформування законодавства у напрямі його гуманізації, дотримання прав людини, закріплення християнських, загальнолюдських цінностей у нормах.

Зокрема, принцип рівності перед законом як рівності перед Богом, запроваджений християнством: «Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої – бо всі ви один у Христі Ісусі» (Гал. 3:28). По-друге, принцип свободи волі людини, можливість вільного вибору та здатність приймати самостійні рішення: «Пізнаєте правду, й правда вас вільними зробить ... кожен, хто чинить гріх, той раб гріха» (Іо. 8: 32,34); «коли Син отже зробить вас вільними, то справді ви будете вільні (ἐλεύθεροι)» (Іо. 8: 36); «Христос для волі нас визволив. Тож стійте в ній, та не піддавайтеся знову в ярмо рабства!» (Гал. 5: 1).

По-третє, християнство (зокрема, канонічне право) залишило відбиток і на багатьох суто юридичних явищах (нормотворчій техніці, методиках систематизації позитивного права, методології його вивчення та ін.). Формування понять та інститутів сучасного права відбулось під впливом канонічного права: у шлюбно-сімейному праві було впроваджено рівність прав подружжя при укладанні та розірванні шлюбу; у процесуальному праві саме церквою було запроваджено письмове ведення справи, інститут представників сторін у судовому процесі – адвокатів, поняття відповідальності судді за справедливість рішення й відтермінування страти психічно хворого злочинця до моменту одужання, оскільки страта позбавила б хворого засудженого можливості добровільно сповідатися у своїх гріхах і прийняти святе причастя. Канонічному праву також належить першість у розробці таких інститутів цивільного права, як корпоративна, цільова, довірча власність, які розвиваються та вдосконалюються у сучасному праві⁸.

По-четверте, християнство сприяло рецепції римського приватного права. Офіційне прийняття християнства на давньоруських землях у кінці X ст. зумовило їх входження в орбіту християнського впливу. Разом з релігією на ці території прийшли з Візантії збірники цивільного, приватного та церковного права. Закладались основи нової правової традиції. Князівське законодавство також несло в собі відбиток нововведеної релігії та її цінностей. Деякі вчені знаходять елементи впливу християнства у грамотах про надання прав та привілеїв, й у «Руській Правді», а не тільки у церковних статутах Володимира Великого та Ярослава Мудрого. У джерелах пізнішого походження – Литовських статутах – вплив християнських цінностей стає ще відчутнішим⁹.

Окремо слід згадати, що під впливом християнських догматів, а також діяльності християнських церков і громад сформувалися європейські моделі взаємодії держави і церкви. Чітке розмежування священного і мирського, викладене у Новому Заповіті, рішеннях Вселенських соборів, працях видатних богословів, урешті-решт призвело до ідеї відокремлення держави від церкви. Основою цього принципу можна вважати відомий християнський постулат «Віддайте кесареви – кесареві, а Богові – Боже» (Мт 22:21). Крім того, внутрішня неоднорідність християнства, що виливалась у численні конфлікти між різними конфесіями і віровченнями, у тому числі й із залученням держави для вирішення цих суперечок, мала наслідком у Новий час поширення ідеї свободи віросповідання, релігійності як вільного вибору людини. Усе це сприяло утворенню сучасних форм державно-церковних стосунків у західних країнах, які, за будь-яких умов, вбачаються як відносини автономних суб'єктів із визнанням свободи віросповідання і невтручання держави у внутрішньоцерковні справи, а ширше – стало, по суті, прообразом моделі взаємодії держави і громадянського суспільства взагалі¹⁰. Водночас активізація з боку суспільних та державних інститутів релігійної освітньої діяльності серед населення сприяє подоланню релігійного невігластва та упередженого ставлення громадян до представників інших віросповідань, зменшенню рівня фанатизму і нетерпимості.

Отже, сьогодні церква має можливість відігравати значно помітнішу роль у розвитку активної правової поведінки громадян та суспільно бажаних відносин українського соціуму. Вона здатна позитивно впливати на суспільну реальність: бути причетною до залагодження кризових ситуацій; зміцнювати соціальну солідарність; бути фактором демократизації права та життя суспільства на засадах, зокрема, християнських цінностей, формувати соціально активну позицію віруючих у справі відстоювання ними своїх громадянських прав, що й становить зміст соціального призначення права.

Відтак, розуміння ролі церкви не тільки у формуванні права, а й у функціонуванні політико-правової системи сучасної України дасть змогу правникам удосконалити законодавство у напрямі його гуманізації, адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

¹ Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер; перекл. з нім. О. Погорілого. – К. : Основи, 1994. – 261 с. ; Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1996. – 400 с.; Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М. : Норма. – 1998. – 624 с.; Сливка С. С. Канонічне право : навч. посіб. / С. С. Сливка. – К. : Атіка, 2012. – 160 с.; Церковне (канонічне) право: навч. посіб. ; за ред. М. В. Лубської. – К. : В-во «Центр учбової літератури», 2014; Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення / Д. Вовк // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. – № 1 [68] : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf

² Кричинська В. В. Теорія держави і права / В. В. Кричинська : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lubbook.org/book_660_glava_79_Sutn%D1%96st_ta_so%D1%81%D1%96alne_priznac.html

³ Соціальна концепція // Офіційний сайт Української Православної церкви : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>

⁴ Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_uk.pdf

⁵ Всі сторони протистояння мають усвідомити свою відповідальність за збереження єдиної соборної Української держави-Лідери Церков. Докладніше читайте на УНІАН. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://religions.unian.ua/dialogue/875359-vsi-storoni-protistoyannya-mayut-usvidomiti-svoyu-vidpovidalnist-za-zberejennya-edinoji-sobornoji-ukrajinskoji-derjavi-lideri-tserkov.html>; Садов'як Д. Миротворча діяльність Збройних сил України та армій провідних країн світу / Д. Садов'як : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kievpatarmy.org.ua/statti/172-myrotvorcha-diyalnist.html>

⁶ Самойленко О. А. Роль церкви в сучасному суспільстві: проблеми та перспективи / О. А. Самойленко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7290/97/>

⁷ Релігійна палітра України // Тиждень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/107903>

⁸ Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М. : Норма, 1998. – С. 231.

⁹ Вплив християнської етики на першій і другий Литовські статуту: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=746&chapter=1>

¹⁰ Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення / Д. Вовк // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. – № 1 [68] : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf

Резюме

Волощенко-Вислобокова О. М. Церква та соціальне призначення права.

Досліджуються безпосередні та опосередковані правом можливості впливу церкви на формування суспільно бажаних правовідносин та правомірної, активної правової поведінки громадян, що становить соціальне призначення права.

Ключові слова: церква, соціальне призначення права, активна правова поведінка, суспільно бажані правовідносини.

Резюме

Волощенко-Вислобокова О. Н. Церковь и социальное назначение права.

Исследуются непосредственные и опосредованные правом возможности влияния церкви на формирование желательных для общества правоотношений и правомерного, активного правового поведения граждан, что составляет социальное назначение права.

Ключевые слова: церковь, социальное назначение права, активное правовое поведение, желательные для общества правоотношения.

Summary

Voloshchenko-Vislobokova O. Church and social purpose of rights.

Study the opportunity of the church by direct and indirect influence to form desired relationship in law to society and active legal behavior of citizens, which is the social purpose of rights.

Key words: church, social purpose of law, active legal behavior, the desired relationship in law to society.

УДК 340.12

К. А. ГУБАР

Катерина Анатоліївна Губар, кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ДОКТРИНА»

Пізнання поняття правової доктрини пов'язано з необхідністю дослідження сутності цієї категорії, з'ясування її етимології та змісту. Філологи визначають походження слова «доктрина» з латинським «doctrina», що в перекладі означає «вчення», «основне положення», «постулат», яке, своєю чергою, походить від латинського дієслова «docere» – вчити¹.